

***Balcanii și spațiul Mării Negre - o zonă complementară de securitate.
Principalii actori.***

Cosmin Ioniță¹

Încercarea de a privi Balcanii și spațiul Mării Negre (Zona 2B) în mod integrat, ca o zonă complementară de securitate, poate părea o sarcină dificilă. Însă există câteva argumente care demonstrează că cele două regiuni sunt conectate, iar perspectiva română asupra acestei viziuni integrate a fost publicată deja în comun de New Strategy Center, Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „I.C. Brătianu” al Academiei Române, Institutul Aspen Romania, și Black Sea Trust al German Marshall Fund of the US București.

Evoluția recentă din Europa, precum și din SUA, demonstrează că geopolitica a încetat să mai reprezinte fascinația câtorva experți și oficiali ce înțelegeau lumea în dinamica specifică secolului al XIX-lea, fiind mai degrabă o realitate perenă. Încadrată în conceptul dezvoltat de cei patru parteneri, această analiză urmărește întoarcerea geopoliticii în regiunea Mării Negre și a Balcanilor (desigur, dacă geopolitica a plecat vreodată din acest spațiu). În această logică, va fi urmărită acțiunea principalilor actori în zona 2B: Uniunea Europeană și Rusia.

Sfârșitul istoriei prezis de Francis Fukuyama nu a avut loc niciodată, în ciuda faptului că existau condițiile pentru acest scenariu după prăbușirea Uniunii Sovietice și decăderea modelului comunist. Universalitatea unui model socio-cultural a reprezentat mai degrabă un instrument pentru a stabili numărul mare de state apărute după dispariția comunismului. Multe dintre țările care au apărut în fostele spații sovietic și iugoslav au experimentat nu numai trauma de a se afla de partea „greșită” a cortinei, dar au și eșuat în a accepta ușor noile valori. Confruntate cu o istorie dificilă ce încă le bântuie, multe state din cele două spații încearcă să își găsească locul în lume, la două decenii și jumătate de la prevalența modelului occidental.

Statele din Balcani și din zona Mării Negre au fost caracterizate în principal de instabilitate după anii '90. Cele două regiuni gemene au fost apreciate, dar și criticate pentru acțiunile lor încă de la obținerea independenței. O varietate semnificativă de modele de progres au fost implementate la nivel național, ce au condus către reformare, dar și către reîntoarcerea spre instabilitate politică și descreștere economică. Devierea de la cursul asumat imediat după independență demonstrează că Balcanii și Marea Neagră înregistrează prea multe provocări și încă se confruntă cu pericolul de a deveni state eșuate. Din Caucaz și până la Marea Adriatică, cele mai mari provocări nu rezidă în detalii, ci în ceea ce este evident.² Au existat prea multe speranțe în privința „așteptării inteligente” prin care se urmărea ca problemele să fie amânate până când acestea aveau

¹ Dl. Cosmin Ioniță este director pentru programe de cercetare al New Strategy Center. Este doctor în istorie și, totodată, profesor asistent la Facultate de Istorie din cadrul Universității București. Acest articol reprezintă opinia autorului și nu exprimă în mod obligatoriu și punctul de vedere al New Strategy Center.

² Edward P. Joseph, “Back to the Balkans”, *Foreign Affairs* 84, 1 (2005): 122.

să își piardă importanța. Mai mult, conservarea (sau înghețarea) unor conflicte acute a părut mult mai rezonabilă decât permiterea unor masacre în zonă. Iar dacă Balcanii au trecut prin convulsia unei perioade lungi conflictuale, zona Mării Negre a înregistrat doar războaie limitate după prăbușirea comunismului.

În acest cadru, NATO și UE și-au asumat un rol stabilizator în regiunea Balcanilor și Mării Negre. Conform conceptelor existente, cele două regiuni gemene (flancuri în cadrul de lucru al NATO și vecinătăți conform terminologiei UE) au fost privite în mod distinct întrucât păreau că se confruntă cu provocări de securitate diferite. Însă evoluția evenimentelor din jurul Mării Negre și din Balcani demonstrează că cele două flancuri sau vecinătăți au devenit complementare în termeni de securitate. Având în vedere că geopolitica se resimte din nou puternic în această zonă, țările acestui spațiu larg nu au reușit să își construiască un mecanism viabil de comunicare între ele și păstrează încă suspiciuni în privința vecinilor lor. În aceste condiții, este dificilă creșterea rezilienței împotriva imixtiunilor străine.

Un aspect esențial al complementarității zonei 2B este cel al influenței ruse. Bazându-se pe mecanismele de influență create și dezvoltate în perioada sovietică, dar și făcând apel la panslavism, ortodoxie și la momente comune din istorie, Rusia a evidențiat în ultimii ani că urmărește să atragă țările din zonă (chiar împotriva voinței acestora) către modelul pe care Moscova îl propune. Uniunea Eurasiatică nu s-a dovedit până în acest moment o alternativă reală pentru statele din zona 2B, chiar dacă a încercat să seducă prin absența unor reguli și criterii de tipul modelului european concurent, ci a fost percepută ca un mecanism prin care Moscova caută să își exercite controlul asupra partenerilor săi. Dificultatea securitară regională provine din faptul că modelul propus de Bruxelles și cel propus de Moscova nu par dispuse să coopereze unul cu altul. În aceste condiții, pentru multe dintre statele din zona 2B, cele două modele pot exprima două formate „imperiale” concurențiale, o formulă democratică, dar dificil de administrat reprezentată de UE³, iar celălalt o structură centralizată de putere controlată de centrul rus.

Având această abordare exclusivă, UE și Rusia reprezintă cercul interior (nucleul) al influenței exercitate asupra zonei 2B de actori externi, dacă privim această influență ca un cumul de cercuri concentrice. În această dispunere, cercul median include SUA și Turcia. Un partener permanent al stabilității regionale, SUA sunt nevoite în prezent să își aloce resursele unei serii lungi de conflicte și probleme la nivel global. În plus, Balcanii și Marea Neagră, cu toate problemele lor securitare, sunt depășite de alte crize mondiale care reclamă o mai semnificativă prezență americană, inclusiv din punctul de vedere al resurselor alocate. În privința Turciei, istoria o leagă atât de Balcani, cât și de Marea Neagră, însă Ankara nu dispune de capacitatea de a se alătura UE și Rusiei în cercul interior. În plus, Turcia este nevoită să gestioneze o situație complicată pe plan intern în raport cu propriul viitor, dar și în relațiile cu ceilalți actori din regiune. Cercul exterior al imaginii influenței externe în Balcani și Marea Neagră este ocupat de China și

³ Jan Zielonka, *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 9. Jan Zielonka argumentează că un stat European este imposibil de realizat într-un orizont de timp previzibil, în ciuda eforturilor unor lideri europeni. Continuarea extinderii va consolida percepția că UE se aseamănă cu „un fel de regat medieval”.

de statele din Golful Persic. Instrumentele utilizate de cei mai noi actori interesați de zona 2B sunt în principal financiare, menite să dezvolte un atașament cultural și politic al statelor din zonă prin îmbunătățirea situației economice.

Deși stârnește un interes din ce în ce mai mare în ultima perioadă, politica Rusiei nu ar trebui să surprindă ceilalți actori. Insistând asupra moștenirii istorice, Rusia încearcă să își renegocieze statutul, însă Rusia nu ar trebui privită în toate și peste tot. Rațiunea pentru acest argument este relativ simplă: Rusia nu are resursele necesare pentru a controla un spațiu atât de mare și nici experiența unui model de succes care să îi facă sarcina mai ușoară. În ultimii ani, Moscova a făcut destul de puține eforturi pentru a convinge ceilalți actori că acțiunile sale respectă normele dreptului internațional și că valorile și principiile care o ghidează sunt menite să asigure securitatea în Europa. Ceea ce Rusia a încercat să exprime în ultimii ani este faptul că va reuși să își renegocieze oricum poziția în sistem, fie și prin acțiuni care să intimideze alte state și comunitatea internațională. Alegând această cale pentru a-și realiza obiectivul, Moscova a pus în practică o serie de măsuri pentru a convinge alți actori că beneficiază de capabilități impresionate și nu va ezita să le utilizeze la nevoie⁴.

Mai mult, predictibilitatea autorităților ruse nu are o tendință favorabilă, proiectul de buget pentru anul 2017 înregistrând o scădere semnificativă de alocări în domenii cheie, precum educația, însă păstrează o finanțare ridicată pentru apărarea națională. În plus, procentul de cheltuieli secrete ale bugetului a crescut la rândul său⁵.

Această abordare a Moscovei în politica sa externă și de securitate nu va face decât să sporească sentimentul de insecuritate în zona 2B. Dialogul este de preferat unei stări tensionate sau conflictuale. Orice ar crede liderii de la Bruxelles și de la Moscova, Rusia este și un stat european. În aceste condiții, un dialog îmbunătățit între cei mai influenți doi actori în zona 2B nu poate decât să crească sentimentul de securitate în Balcani și în zona Mării Negre. În realizarea acestui obiectiv, UE ar trebui să își mențină unitatea și angajamentul pentru valorile și principiile sale fundamentale. În ciuda problemelor interne cu care se confruntă UE, progresul formidabil pe care această structură l-a adus membrilor săi, dar și vecinilor, ar trebui să convingă pe oricine, inclusiv pe ruși, că scopul acesteia este cristalizat sub forma menținerii păcii pe continent și asigurării unei creșteri economice sustenabile. Pentru ca acțiunea UE în plan extern să fie eficientă, inclusiv în relația cu Rusia, este nevoie în primul rând de coerență și solidaritate în acțiunile asumate. Tentația unor state UE de a prefera un dialog bilateral aprofundat cu Moscova, inclusiv pentru obținerea unor dividende economice sau energetice, în detrimentul solidarității europene, poate fi un demers contraproductiv pe termen mediu și lung. Moscova va specula incapacitatea UE de a acționa unitar și acest lucru nu va face decât să stimuleze apetența Kremlinului pentru un comportament agresiv, impredictibil și puțin cooperant, în mod real, cu Occidentul, ceea ce de fapt UE chiar dorește să evite.

⁴ Mihai Diac. „Putin și-a testat cu succes trenul nuclear care poate lansa rachete asupra Europei”, *România Liberă*. 23 noiembrie 2016; <http://www.romanalibera.ro/actualitate/international/putin-si-a-testat-cu-succes-trenul-nuclear-care-poate-lansa-rachete-asupra-europei-433762>.

⁵ Petr Petreba, Petr Orehin. „Kazna opustela”, *Gazeta.ru*. 13 octombrie 2016. <https://www.gazeta.ru/business/2016/10/12/10247573.shtml#page1>.

UE a demonstrat până în acest moment că deține un avantaj competitiv în raport cu modelul pe care îl promovează Rusia. Securitatea în Europa nu se va îmbunătăți însă dacă Rusia va continua să testeze coeziunea UE în fiecare punct vulnerabil. În același timp, izolarea Rusiei nu poate fi o soluție pe termen lung pentru continentul european. Relațiile dintre cele două entități vor fi puternic schimbate fundamental în momentul în care Moscova va înțelege rolul pe care îl are UE în dezvoltarea continentului și a vecinătăților sale. Însă pentru moment, Rusia continuă să își convingă cetățenii că europenii îi privesc cu ostilitate⁶.

Confruntarea dintre actorii externi principali din zona 2B nu ar trebui să descurajeze statele ce compun această regiune. Explicațiile geopolitice au fost în repetate rânduri folosite de liderii din Balcani și Marea Neagră pentru a justifica propriile eșecuri în modernizarea statelor și încheierea procesului de tranziție. Din nefericire, multe dintre statele din zona 2B privesc tranziția nu ca pe un proces, ci ca pe un rezultat în sine. Mai mult, tranziția a fost utilizată pentru a explica dificultățile interne ale acestor state. O privire atentă asupra Balcanilor și Mării Negre ne arată că există mult mai multe oportunități în acest moment pentru fiecare dintre state, în ciuda confruntării dintre actorii externi. Este datoria liderilor acestor țări să profite de potențialul existent deja în regiune, nu să privească în permanență pentru soluții și explicații în exterior.

Soluțiile regionale în acest spațiu sunt în continuare împiedicate de incapacitatea fiecărui stat din zonă de a răspunde dificultăților interne cu care se confruntă. Liderii din fiecare stat ar trebui să se concentreze asupra obiectivelor pe termen mediu și lung – în ciuda ciclurilor electorale limitate – și ar trebui să demonstreze că și-au însușit faptul că viitorul nu este bazat pe nerăbdare, ci pe perseverență. Unul dintre argumentele pentru care zona Balcanilor și a Mării Negre este privită printr-o perspectivă integrată ține de această incapacitate a liderilor naționali de a obține rezultate. Unii dintre aceștia au demarat adevărate campanii prin care încearcă să plaseze responsabilitatea pentru eșecurile proprii asupra actorilor externi.

În ultimii ani, UE a fost un sprijin permanent al statelor din Balcani și Marea Neagră în procesul de modernizare. În ciuda acestui lucru, UE s-a confruntat cu o serie de acuze dure⁷, atitudine ce alimentează euro-scepticismul. Alunecarea treptată de pe traseul principiilor democratice și predictibilității în favoare unei conduite politice populiste și naționaliste reprezintă un alt factor ce poate să conducă la o agravare a mediului de securitate în spațiul 2B. Este esențial ca fiecare dintre statele din Balcani și

⁶ “Rusofobscoe Bingo”. *RIA Novosti*, 12 noiembrie 2016, <https://ria.ru/society/20161112/1481228907.html>. Jurnaliștii ruși au realizat un joc de bingo prin care ironizează tendința europeană de a asocia Rusia cu un element perturbator al sistemului internațional.

⁷ Nik Martin, “Germany, EU have failed us, Macedonian president says”, *Deutsche Welle*, 11 martie 2016. <http://www.dw.com/en/germany-eu-have-failed-us-macedonian-president-says/a-19110117>. Președintele Republicii Macedonia, Gjorge Ivanov, și-a exprimat dezamăgirea că țara sa „a fost mereu o victimă a instituțiilor UE”. El a adăugat că manipularea țării sale a fost un proces continuu în ultimii 25 de ani, în ciuda eforturilor pe care conaționalii săi le-au făcut. Ivanov a explicat că nimic nu pare suficient întrucât „Macedonia nu a obținut nimic din partea Uniunii Europene, nici statut de membru, nici zona Schengen și nici NATO [...] Nimeni nu ne vrea”.

din jurul Mării Negre să conștientizeze responsabilitatea proprie în privința asigurării securității în Europa. Frustrarea, vizibilă deja în rândul unor lideri politici din regiune, tinde să îi determine să se perceapă ca brokeri de putere, amenințând că sunt capabili oricând să realimenteze conflictele din zonă, dacă nu primesc ceea ce își doresc. Nici UE și nici Rusia nu susțin reluarea conflictelor militare în zona 2B, generate de o recrudescență a naționalismului local, întrucât cei doi actori evită astfel situații impredictibile în apropierea granițelor lor. Chiar dacă este percepută de multe ori ca un generator de instabilitate, Rusia nu pare dispusă să fie afectată de anumite evoluții care au loc independent de voința sa.

De fapt, principala temă de discuție pentru statele din zona 2B ar trebui să fie cooperarea. În ciuda asigurărilor primite din partea oficialilor statelor din Balcani și zonă Mării Negre cu privire la deschiderea lor, cooperarea regională este una modestă. Cele mai multe dintre statele din zonă preferă să își construiască tratate bilaterale cu actorii externi principali, însă nu reușesc să înțeleagă potențialul unor angajamente regionale multilaterale. UE nu limitează în niciun fel mecanismele de cooperare regională, ci chiar la încurajează.

Același tip de abordare îl are și China, un actor extern la fel de interesat de instrumente de cooperare regională care să asigure dezvoltarea zonei ca un întreg. În aceste condiții, dacă actorii internaționali nu se opun cooperării regionale, iar această dimensiune are un potențial important pentru statele din zona 2B, coagularea unui mecanism regional este nu numai oportun, dar și de încurajat.

© Publicat de New Strategy Center
website: www.newstrategycenter.ro
e-mail: office@newstrategycenter.ro